

فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال نهم، شماره اول (پیاپی ۳۱)، بهار ۱۳۹۹

شاپای چاپی ۲۱۳۱-۲۳۲۲ شاپای الکترونیکی X۴۷۶-۲۵۸۸

<http://serd.khu.ac.ir>

صفحات ۴۰-۲۱

تحلیل عوامل ساختاری مؤثر بر توسعه کار آفرینی مناطق روستایی شهرستان دلفان

فردوس امیدپور؛ دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.
عبدالرضا رحمانی فضلی؛ دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.
فرهاد عزیزپور؛ دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

پذیرش نهایی: ۱۳۹۸/۱۲/۰۶

دریافت مقاله: ۱۳۹۸/۰۴/۲۲

چکیده

رویکرد کارآفرینی از راهبردهای مهم توسعه روستایی است که در دهه‌های اخیر برای غلبه بر مسائل اقتصادی - اجتماعی پیش روی جوامع روستایی، مورد توجه قرار گرفته است. این رویکرد که تمایل به سمت نوآوری، ریسک‌پذیری و پیش‌نگری دارد، ذاتی یک فرد یا جامعه نیست و علاوه بر آن یک رویداد شانسی و تصادفی هم نیست بلکه پدیده‌ای است که شرایط محیطی که عملیات در آن صورت می‌گیرد (در قالب سطوح مختلف) تعیین‌کننده است. در همین ارتباط این پژوهش با روشی توصیفی - تحلیلی در پی دستیابی به وضعیت ساختارهای مختلف توسعه کارآفرینی روستایی در شهرستان دلفان است. جامعه آماری این پژوهش ۷۷۵۵۶ نفر جمعیت روستایی این شهرستان است که بر اساس جدول مورگان ۳۸۲ نفر از آن‌ها با روش نمونه‌گیری طبقه‌بندی - تصادفی به‌عنوان نمونه انتخاب شدند. ابزار گردآوری داده‌ها نیز پرسش‌نامه‌ای است که پایایی آن بر اساس آزمون آلفای کرونباخ مورد سنجش قرار گرفت که مقدار آن (۰/۸۵) به دست آمد. یافته‌های حاصل از تحلیل آماری داده‌ها نیز نشان داد که ناحیه مورد مطالعه، ساختارهای مناسبی برای توسعه کارآفرینی ندارد علاوه بر این امکانات و ظرفیت‌های موجود هم به‌صورت یکپارچه شکل نگرفته‌اند و به لحاظ فضایی از الگوی متعادل تبعیت نکرده است. عرصه‌های نزدیک به شهر و واقع در مسیرهای اصلی از شرایط نسبتاً بهتری برخوردار هستند. برای تعیین مکانیزم اثرگذاری ساختارها نیز از مدل رگرسیون چندگانه بهره گرفته شد که نتایج آن نشان داد که ارتباط مؤلفه زیرساختی - فضایی با توسعه کارآفرینی مستقیم و تأثیرگذاری آن بیشتر از دیگر مؤلفه‌های اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و ویژگی‌های فردی است که ارتباطی غیرمستقیم و اثرگذاری پایین‌تری نسبت به مؤلفه زیرساختی - فضایی در توسعه کارآفرینی ناحیه دارد.

واژگان کلیدی: ساختارهای کارآفرینی، کارآفرینی روستایی، توسعه روستایی، اقتصاد روستایی.

(۱) مقدمه

رویکرد کارآفرینی یکی از راهبردهای مهم توسعه روستایی است که در دهه‌های اخیر برای غلبه بر مسائل اقتصادی- اجتماعی پیش روی جوامع روستایی، مورد توجه قرار گرفته است. این رویکرد که تمایل به سمت نوآوری، ریسک‌پذیری و پیش‌نگری دارد ذاتی یک فرد یا جامعه نیست و علاوه بر آن یک رویداد شانس و تصادفی هم نیست بلکه پدیده‌ای است که شرایط محیطی که عملیات در آن صورت می‌گیرد (در قالب سطوح مختلف) تعیین‌کننده است (مقیم، ۱۳۸۳: ۹۵). لذا پدید آمدن آن مستلزم فراهم نمودن شرایط و الزاماتی نظیر توسعه زیرساخت‌های فنی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی است.

جایگاه ایران در حوزه کارآفرینی با توجه به ظرفیت‌های موجود چندان مطلوب نیست. به نظر می‌رسد کمتر به ظرفیت‌ها و نارسایی‌های این بخش و همچنین ضرورت تحول آن در یک نگرش سیستمی توجه شده است (قمبرعلی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۱). علاوه بر این وجود نابرابری‌های منطقه‌ای، نابرابری بین شهر و روستا، و نابرابری در تمرکز ثروت و سرمایه، سبب محدودیت شکل‌گیری سرمایه در نواحی روستایی و درنهایت منجر به عدم سرمایه‌گذاری و تجهیز منابع در این مناطق و شکاف بیشتر بین نواحی روستایی و شهری می‌شود (یاسوری، ۱۳۹۴: ۶۴) که در عقب‌ماندگی اقتصادی نواحی روستایی و پایین بودن بهره‌وری عوامل تولیدی اثر گذاشته است درحالی‌که با توجه به نقش و جایگاه روستاها در فرآیندهای توسعه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی در مقیاس محلی، منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی و پیامدهای توسعه‌نیافتگی مناطق روستایی چون فقر گسترده، نابرابری فزاینده، رشد سریع جمعیت، بیکاری، مهاجرت، حاشیه‌نشینی شهری و غیره ضرورت توجه به توسعه روستایی و حتی تقدم آن بر توسعه شهری مورد تأکید قرار گرفته است.

بنابراین کارآفرینی برای اینکه بتواند باعث تحول در جامعه روستایی شود، نیاز به یکسری تغییر و تحولات در ساختارهای ذهنی و اجتماعی روستاییان دارد (صفری علی‌اکبری و همکاران، ۱۳۹۶: ۹۹). حال برای اینکه زمینه توسعه کارآفرینی در روستاها تحقق یابد، بایستی ظرفیت‌ها و محدودیت‌های موجود در این زمینه از نظر ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی شناسایی شود چراکه توسعه کارآفرینی در نواحی روستایی مبتنی بر منابع محلی انجام می‌گیرد بنابراین بایستی مقتضیات مکانی - زمانی روستاها از نظر ابعاد ذکرشده را شناخت و موردبررسی قرارداد زیرا ایجاد محیطی که کارآفرینی را تشویق کند معمولاً نتیجه‌ای از افراد، نواحی و روابط است که پیدایش آن نیز تصادف و شانس نیست بلکه ساختارهای خاصی را طلب می‌کند که اگر سیاست‌ها و برنامه‌ریزی‌های کارآفرینی بی‌توجه به این ساختارها طراحی شود با شکست مواجه می‌گردد. این در صورتی است که نظام ملی توسعه کارآفرینی در کشور ما از فقدان رهیافتی جامع‌نگر رنج می‌برد.

بنابراینچه بیان شد توجهی همه‌جانبه و چندبعدی به مسئله کارآفرینی روستایی در شهرستان دلفان بر اساس ساختارهای محلی این ناحیه لازم است چراکه این شهرستان بر اساس آمار سال ۱۳۹۵، دارای ۵۳ درصد جمعیت روستایی است که به دلیل فراهم نبودن ساختارهای مناسب توسعه‌دهنده کارآفرینی در سطح پایینی از تولید، خوداشتغالی دارند و فاقد شرکت‌های کوچک و متوسط مقیاس کارآفرینی

هستند. در صورتی که توجه همه‌جانبه و شناخت ساختارهای کارآفرینی موجود در این منطقه می‌تواند ما را به برنامه‌ریزی در راستای ایجاد ساختاری مطلوب رهنمود کند و نیز نتایجی مهم در زمینه‌ی توانمندسازی و کارآفرینی، بهبود شرایط اقتصادی - اجتماعی جامعه‌ی روستایی، ایجاد اشتغال و رفع بیکاری، کاهش فقر و مهاجرت، افزایش تولیدات کشاورزی و در نهایت توسعه پایدار روستایی در منطقه‌ی مورد مطالعه را در پی داشته باشد. این پژوهش با هدف دستیابی به دو پرسش انجام شده است: "ساختارهای مؤثر بر توسعه کارآفرینی روستایی در ناحیه روستایی دلفان از چه وضعیتی برخوردار است و مکانیزم اثرگذاری آنها (در توسعه کارآفرینی) چگونه عمل می‌نماید؟"

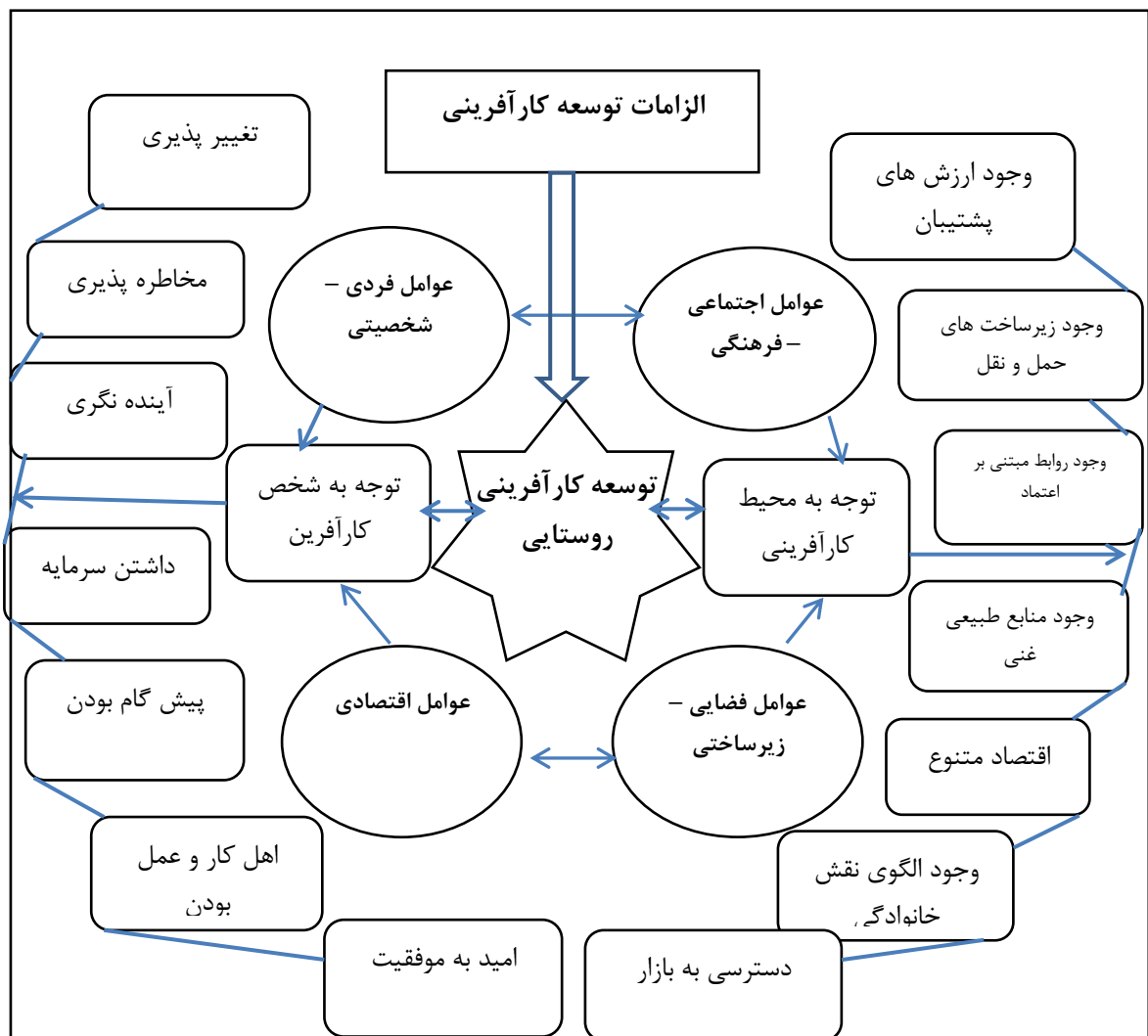
۲) مبانی نظری

برای کارآفرینی نمی‌توان نقطه‌ی آغازی متصور شد. زیرا خلاقیت و نوآوری همواره همزاد بشر بوده است و کارآفرینی، تاریخی به بلندای اندیشه‌ی بشر دارد. اما طرح کارآفرینی به‌عنوان یک قلمرو مطالعاتی در عرصه‌ی دانشگاهی را به شومپیتر (۱۳۹۴) نسبت می‌دهند. این مفهوم در سیر تاریخی علمی خود مسیرهای مختلفی را طی کرده است. تعاریف اولیه‌ی کارآفرینی به‌وسیله‌ی اقتصاددانان مکتب فرانسه ارائه شده است. آنان واژه‌ی کارآفرین را به‌عنوان یک عامل کلیدی اقتصاد مطرح کردند و او را مسئول تمام مبادلات و گردش اقتصاد قلمداد می‌کردند و پژوهش‌هایی هم که با رویکرد اقتصادی و روان‌شناسی به کارآفرینی انجام شده است بر نقش فرد و ویژگی‌های فردی کارآفرینان متمرکز بوده‌اند این رویکرد با دیدگاه استقرایی و اثبات‌گرایی است. در واقع فرض بر این است که کارآفرینی پدیده‌ای در سطح فرد یا گروه است. در واقع محور اصلی کارآفرینی در این رویکرد، کارآفرینان (نه بستر آن‌ها) هستند. بنابراین با تأکید بر سطح تحلیل فردی، اقتصاددانان اغلب نقش عوامل زمینه‌ای را در کارآفرینی نادیده می‌گیرند. در حقیقت کارآفرینی مستلزم تعامل بین افراد و محیط است. به اعتقاد گارتنر از جنبه تئوری تفاوت بین کارآفرینان از تفاوت کارآفرینان بیشتر است. از جنبه تجربی هم، مرور مطالعات بین ویژگی‌های شخصیتی و موفقیت کارآفرینان همبستگی چندانی نشان نداد. لذا گارتنر رهیافت رفتاری را پیشنهاد کرد و معتقد بود که کارآفرینان را باید در سطوح خاصی از رفتار آن‌ها بررسی کرد مهم این است که پیرسیم چه چیزی مردم را قادر می‌کند کارآفرین شوند نه این که، ویژگی‌های آن‌ها را ارزیابی کنیم (Gartner, 1998, 355).

در واقع، کارآفرینی یک پدیده وابسته به بستر است. بنابراین دیدگاه زمینه‌ای به این موضوع می‌پردازد که چگونه عوامل زمینه‌ای در سطوح مختلف کارآفرینی تأثیر می‌گذارند. در واقع، رویکرد زمینه‌ای، کارآفرینی را حاصل تعامل بین افراد و محیط می‌داند. بنابراین بر کارآفرینی رویکردهای مختلفی مترتب است که به‌طور کلی در دو سطح فردی و زمینه‌ای جای می‌گیرند. در دیدگاه فردی کارآفرین پدیده و واحد اصلی تحلیل است که رویکرد اقتصادی و روان‌شناسی چنین نگاهی به کارآفرینی ارائه کرده‌اند. در دیدگاه زمینه‌ای و رفتاری بستر کارآفرینی و ارتباط آن با کارآفرین مطرح می‌گردد. بنابراین دیدگاه پژوهش حاضر تلفیقی از نظریه‌های مطرح شده در دو سطح فردی و زمینه‌ای است. از این دیدگاه

کارآفرینی دارای ماهیتی چندوجهی و چندبعدی است. لذا برای ارائه‌ی نظریه کارآفرینی، تعامل بین ابعاد مختلف کارآفرینی ضروری است. بر همین اساس شین نظریه‌ی عمومی کارآفرینی را ارائه کرده است که بر پیوند فرد- فرصت تأکید دارد. کارآفرینی شامل پیوند دو پدیده یعنی وجود فرصت‌های سودآور و وجود افراد متهور است (Shane & Venkataraman, 2000: 219-221).

از نگاهی دیگر برای غلبه بر مسائل اقتصادی - اجتماعی پیش روی جوامع روستایی در چند دهه اخیر رویکرد کارآفرینی به‌عنوان یکی از راهبردهای مهم توسعه روستایی مورد توجه قرار گرفته است. بنابراین می‌توان چنین نتیجه گرفت که کارآفرینی روستایی راهکاری جدید در نظریه‌های توسعه برای توانمندسازی و ظرفیت‌سازی در مناطق روستایی در جهت تغییر الگوی زندگی کنونی به الگوی مطلوب و شایسته انسانی، کاهش شکاف شهر - روستا، ایجاد برابری اقتصادی، اجتماعی، محیطی و نهادی است و درعین حال ابزاری مهم برای رسیدن به توسعه پایدار به شمار می‌آید (فرجی سبکار و دیگران، ۱۳۹۰: ۵۴).

شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش

جدول ۱. پیشینه پژوهش های انجام شده در باره عوامل اثرگذار در توسعه کار آفرینی

محققین	سال	نتایج تحقیق
امیدی و همکاران	۱۳۹۷	در این پژوهش عوامل تأمین مالی و نهاده های تولیدی، عوامل حمایتی و ترغیبی، عوامل آموزشی و مهارتی و عوامل فرهنگی و اجتماعی دارای ارزش ویژه ی بالایی شناسایی و تعیین شدند.
احمدی و همکاران	۱۳۹۷	نتیجه این پژوهش حاکی از این است که توسعه کارآفرینی زنان روستایی امری پویا و چندوجهی بوده، نیازمند توجه همزمان به عوامل فردی چون نیروی انسانی خلاق، حمایت های مالی و اقتصادی، عوامل فرهنگی و آموزشی و ارتقای زیرساخت های محیطی در روستاهای کشور است.
رحمانی فضلی و همکاران	۱۳۹۸	در این پژوهش ضمن فراهم بودن زیرساخت های فیزیکی و سرمایه ای اما مهیا نبودن محیط اجتماعی و به خصوص اقتصادی را موجب عدم ارتقای سایر مؤلفه های کارآفرینی در محدوده مورد مطالعه می داند
قدیری معصوم و همکاران	۱۳۹۶	بر اساس نتایج مستخرج از این پژوهش از میان عوامل زیرساختی، اقتصادی، نهادی، مشارکتی، فردی و نظام های حمایتی که با روش دلفی از طریق نظرخواهی از ۱۸ تن از خبرگان کارآفرینی محلی طی سه مرحله به دست آمده است. عوامل «زیرساختی» مستقل ترین عنصر (زیربنایی ترین عنصر) و عوامل فردی و مشارکت روستایی ترین عنصر (وابسته ترین عنصر) در مدل کارآفرینی مستقل روستایی در منطقه شناسایی می شود.
نواز	۲۰۰۹	این پژوهش به این نتیجه رسید که سه دسته عوامل قانونی (شامل سیاست ها و قوانین سازمانی و دولتی و سیاست های بانکی) عامل هنجاری (شامل رسم و عادات اجتماعی، دسترسی به سرمایه و پول و میزان ارتباط با بازار) و عامل شناختی (توانایی کنترل ریسک، آموزش و دسترسی اطلاعات، دوره های آموزش کارآفرینی و دانش کسب و کار) در توسعه کارآفرینی زنان در روستاهای بنگلادش تأثیرگذار هستند.
پرسکات سی اینساین و همکاران	۲۰۱۶	این مقاله به بررسی عوامل و فرایندهای اثرگذار در کارفرینی با مطالعه ای از کارآفرینان در درون منطقه واترلو می پردازد و به این نتیجه می رسد که اکوسیستم تجاری این منطقه یک عامل اصلی در موفقیت کارآفرینان این منطقه است
یون سوک هنگ و همکاران	۲۰۱۵	در این مقاله نیروهای زمانی و فضایی که نقش تعیین کننده در شروع فعالیت ها دارند را از سه فرایند تفکیک و طبقه بندی ویژگی های مختلف فضاهای ناهمگن، هم بستگی زمانی نیروهای تقویت کننده شروع فعالیت ها با ماتریس هم بستگی و روابط متقابل عوامل در درون مناطق در ارتباط با شروع فعالیت ها مورد بررسی قرار می دهند و در نهایت برای شروع فعالیت های کارآفرینی، ایجاد شبکه های هم بستگی درون مناطق جهت بهبودی مناطق کمتر توسعه یافته را پیش نهاد می دهد.
الایزابت فری و همکاران	۲۰۱۰	در این مقاله با مطالعه نهادهای رسمی و قانونی و غیررسمی و غیرقانونی در ۴۹ کشور، عواملی چون نیازهای اجتماعی، نگرش های جوامع، آموزش، هزینه های عمومی، دسترسی به سرمایه و اثرگذاری دولت را مورد مطالعه قرار داده و به این نتیجه میرسد که نگرش های جامعه بیشترین اثرگذاری را در نرخ کارآفرینی اجتماعی دارد و هزینه های عمومی یک پیوند منفی با این پدیده پیدا می کند.

۳ روش تحقیق

این پژوهش به لحاظ هدف کاربردی و بر مبنای روش توصیفی - تحلیلی است. جامعه آماری این پژوهش ۷۷۵۵۶ نفر جمعیت روستایی شهرستان دلفان است که بر اساس جدول مورگان ۳۸۲ نفر از آن ها با روش نمونه گیری طبقه بندی - تصادفی به عنوان نمونه انتخاب شدند. انتخاب روستاهای نمونه ای این پژوهش با استفاده از روش طبقه بندی و بر اساس معیارهایی چون دوری و نزدیکی از شهر، تعداد جمعیت، و وضعیت شبکه های ارتباطی صورت گرفت. انتخاب افراد نمونه نیز از گروه سنی فعال ۶۵-۱۵ ساله انجام شد. پژوهش حاضر در ذیل گام های زیر صورت گرفت:

الف) - برای شناسایی وضعیت ساختارها در ناحیه مورد مطالعه پس از استخراج ساختارها و گویه های مناسب (جدول شماره ۳) بر مبنای مبانی نظری و ادبیات تجربی پیشین، به تدوین ابزار گردآوری (پرسش نامه - محقق ساخته) پرداخته شد. و پویایی این ابزار با آزمون آلفای کرونباخ انجام گرفت که با مقدار ۰/۸۵ مورد تأیید قرار گرفت. پس از تأیید پایایی ابزار پژوهش و تکمیل پرسش نامه ها در روستاهای نمونه به استخراج اطلاعات پرسشنامه با استفاده از نرم افزار Excel، Spss و Gis پرداخته شد. بدین صورت که برای شناسایی وضعیت مؤلفه های اصلی پژوهش (ویژگی های فردی، ویژگی های اجتماعی - فرهنگی، ویژگی های اقتصادی و زیرساخت های فضایی) در منطقه مورد مطالعه با تحلیل آماری داده های به دست آمده از پرسش نامه ها، دسته بندی روستاها بر اساس طیف لیکرت به، روستاهای با وضعیت (خیلی ضعیف، ضعیف، متوسط، خوب و بسیار خوب) مشخص شد.

ب) - تحلیل فضایی و پراکنندگی آن ها برحسب دوری و نزدیکی از شهر و موقعیت قرارگیری آن ها در مسیرهای ارتباطی با استفاده از نرم افزار جی آی اس و بر مبنای داده های مستخرج از تحلیل آماری پرسش نامه ها انجام شد که نتایج آن در نقشه های شماره ۳، ۴، ۵، ۶، ۷ قابل مشاهده است.

ج) برای بررسی مکانیزم اثرگذاری مؤلفه ها و نوع روابط آن ها آزمون دوربین - واتسون نشان داد که می توان از مدل رگرسیون چندگانه استفاده کرد که نتایج آن در جدول زیر قابل مشاهده است.

جدول ۲. سنجش عدم همبستگی بین خطاها و استفاده از رگرسیون برای تحلیل اثرگذاری ساختارهای توسعه

کارآفرینی

آزمون دوربین واتسون	خطای انحراف استاندارد	ضریب تبیین تصحیح شده	ضریب تبیین R	ضریب همبستگی چندگانه
۱/۶۷۴	۰/۵۱۷	۰/۱۰۰	۰/۱۱۷	۰/۳۴۲

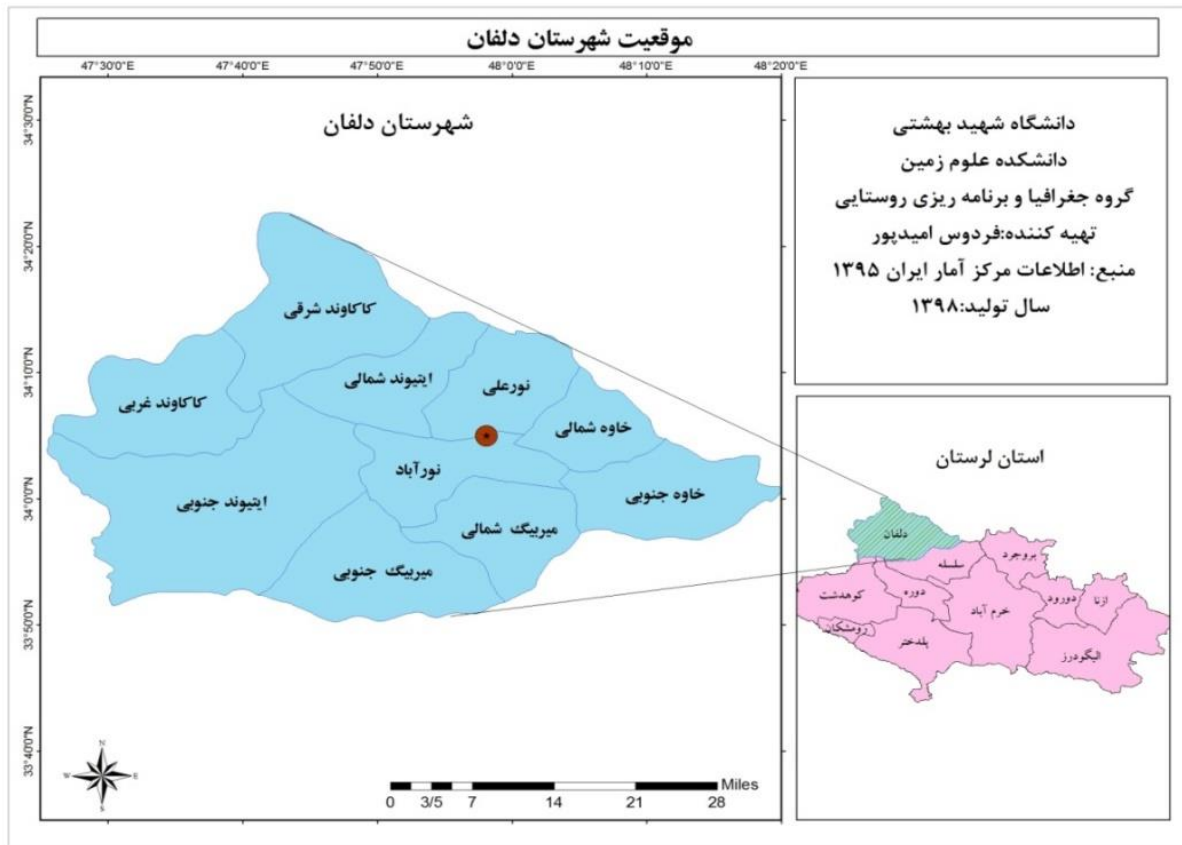
در این مرحله چنانچه آماره به دست آمده از دوربین واتسون در بازه ۱/۵ الی ۲/۵ قرار گیرد، عدم همبستگی بین خطاها پذیرفته می شود. از آنجایی که مقدار آماره d (۱/۶۷۴) در فاصله ۱/۵ الی ۲/۵ قرار دارد، فرض عدم همبستگی بین خطاها رد نشده و می توان از رگرسیون استفاده کرد. بنابراین برای بررسی رابطه بین مؤلفه های اصلی پژوهش، توسعه کارآفرینی روستایی به عنوان متغیر وابسته و متغیرهای فردی، اجتماعی، اقتصادی و فضایی به عنوان متغیرهای مستقل وارد شدند. اثرات چهار متغیر فردی، اجتماعی، اقتصادی، فضایی - زیرساختی بر توسعه کارآفرینی از طریق رگرسیون نشان داده شد و سپس مقادیر ضرایب رگرسیون استاندارد شده متغیرهای مستقل بر وابسته و نوع رابطه آن ها در نمودار شماره ۶ ترسیم شد.

جدول ۳. گویه های مستخرج از مبانی نظری و تجربیات پیشین

ابعاد یا مؤلفه‌ها	گویه ها
ویژگی های فردی	استقلال فردی در فعالیت‌ها و تصمیم‌گیری‌ها، باور به توانستن و ممکن دانستن چیزهای سخت، علاقه‌مندی به خوداشتغالی و خوداتکایی، نداشتن استرس در موقعیت‌های سخت، اهل کار و عمل بودن، ترجیح دادن انجام فعالیت به روش جدید به نسبت قدیم، اهل خطر بودن (حاضر به مواجه شدن با چالش‌ها و سختی‌ها)، پیش‌گامی در فعالیت‌ها، اشتیاق زیاد به انجام کارهای بزرگ و جدید، توجه به تغییرات در روستاهای اطراف و شهر، داشتن برنامه‌ریزی، انگیزه تغییر در کیفیت زندگی، راضی نبودن از روش‌های موجود، نداشتن مقاومت درونی در برابر تغییرات، فعال و پرنرژی بودن، نداشتن ترس از شکست
اجتماعی - فرهنگی	به یکدیگر اعتماد کردن، کمک و احساس مسئولیت به یکدیگر، داشتن روابط فردی و گروهی، داشتن امنیت در محیط روستا، سواد، مهارت (داشتن دانش فنی کافی)، آگاهی و اطلاع نسبت به فعالیت، الگوی نقش (کارآفرین بودن یکی از اعضای خانواده)، حمایت و تشویق خانواده، داشتن نیروی انسانی ماهر در خانواده، وجود مراکز آموزش و مشاوره، به‌کارگیری توصیه‌های فنی کارشناسان، تجربه شخصی، نرخ رشد جمعیت
اقتصادی	وجود سرمایه مالی، وجود زمین کشاورزی مناسب، وجود ماشین‌آلات مدرن و فناوری پیشرفته، قیمت قطعات زمین، مالکیت زمین و آب، منابع طبیعی غنی، قابلیت تنوع‌بخشی محصول، توجه به بحث بیمه، تنوع‌بخشی فعالیت، تنوع و رضایت از درآمد، نوع شغل، آگاهی از نیازهای تولید و مصرف در منطقه
زیرساختی - فضایی	راه ارتباطی مناسب، فناوری اطلاعات و ارتباطات، دسترسی به وسایل نقلیه مناسب، در دسترس بودن خدمات زیربنایی (آب و برق و...)، استفاده از نهاده‌های جدید، توزیع مناسب امکانات و خدمات، تراکم جمعیت، فاصله از شهر، آگاهی از نرخ محصولات در بازار، وجود بازارهای محلی، منطقه‌ای، ملی، آگاهی از نیازهای مصرف‌کنندگان، یکپارچگی اراضی

منبع: قدیری معصوم و همکاران ۱۳۹۶ و ۱۳۹۵، فرجی سبکبار و همکاران ۱۳۹۰، هاشمی و همکاران ۱۳۹۰، فراهانی و همکاران ۱۳۹۳، سجاسی قیداری و همکاران ۱۳۹۰، ولایی ۱۳۹۴، اکبرپور ۱۳۹۵، دیوسالار و همکاران ۱۳۹۱، طوسی و همکاران ۱۳۹۳، دیوسالار و همکاران ۱۳۹۱، مطیعی لنگرودی و همکاران ۱۳۹۰، مظهری و همکاران ۱۳۹۶، ناصری منش و همکاران ۱۳۹۶، دادورخانی و همکاران ۱۳۹۰ - Afrin & et al (2010). Swamy Tribhuvananda & et al (2011).

شهرستان دلفان در شمال غربی استان لرستان واقع شده است که از سمت شمال به استان همدان و از سمت غرب به استان کرمانشاه منتهی می‌شود. این شهرستان با ۲۷۰۰ کیلومتر مربع وسعت، و حدود ۱۸۷۷ متر ارتفاع از سطح دریا، در دل سلسله جبال زاگرس قرار گرفته است. این شهرستان بر اساس آمار سال ۱۳۹۵ دارای ۱۰ دهستان در سه بخش و ۵۳ درصد جمعیت روستایی است.

شکل ۲. موقعیت نسبی شهرستان دلفان در استان لرستان

(۴) یافته‌های تحقیق

ویژگی‌های پرسش‌شونده‌ها

آمارهای توصیفی مستخرج از تکمیل پرسش‌نامه‌ها نشان داد که به لحاظ توزیع متغیرهایی چون سطح سواد، جنسیت، سن، و همچنین فاصله روستاها از شهر که می‌توانند تفاوت‌هایی را در ساختارهای ذهنی و عینی کارآفرینی برای پاسخگویان ایجاد کنند نمونه‌ها مناسب و نرمال انتخاب شده‌اند. توزیع فراوانی پاسخ‌دهندگان به لحاظ شاخص جنسیت نشان داد که ۶۹٪ مردان و ۳۱٪ را زنان به خود اختصاص دادند. و همچنین توزیع پرسش‌نامه‌ها در گروه سنی فعال یعنی ۱۵-۶۵ سال انجام شد که بالاترین درصد مربوط به گروه سنی ۳۵-۲۵ سال با ۴۲٫۱٪ و همچنین سنین ۳۵-۴۵ با ۳۵٪ است. و همچنین توزیع پرسش‌نامه‌ها برحسب سطح سواد در روستاهای نمونه، در گروه‌های بی‌سواد، ابتدایی، راهنمایی و دبیرستان، دیپلم و دانشگاهی صورت گرفت

تحلیل وضعیت موجود ساختارهای توسعه کارآفرینی

در این بخش برای دستیابی به وضعیت ساختارهای مؤثر بر توسعه کارآفرینی در منطقه بر اساس میانگین داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار Excel و Spss و با کمک معیار دسته‌بندی لیکرت نتایج جدول

شماره ۴ حاصل شد که عدد ۱ نشان‌دهنده وضعیت بسیار ضعیف ساختار، عدد ۲ وضعیت ضعیف، عدد ۳ وضعیت متوسط و عدد ۴ وضعیت خوب و عدد ۵ نمایانگر وضعیت بسیار خوب ساختارها در منطقه هستند. که نتایج آن در جدول زیر گویای این است که ویژگی‌های فردی کارآفرینی با میانگین ۳,۰۱ (متوسط) و فضایی - زیرساختی با میانگین ۲,۹۸ (نسبتاً ضعیف)، اجتماعی - فرهنگی با میانگین ۲,۷۴ (ضعیف) و اقتصادی با میانگین ۲,۴۰ (ضعیف) هستند.

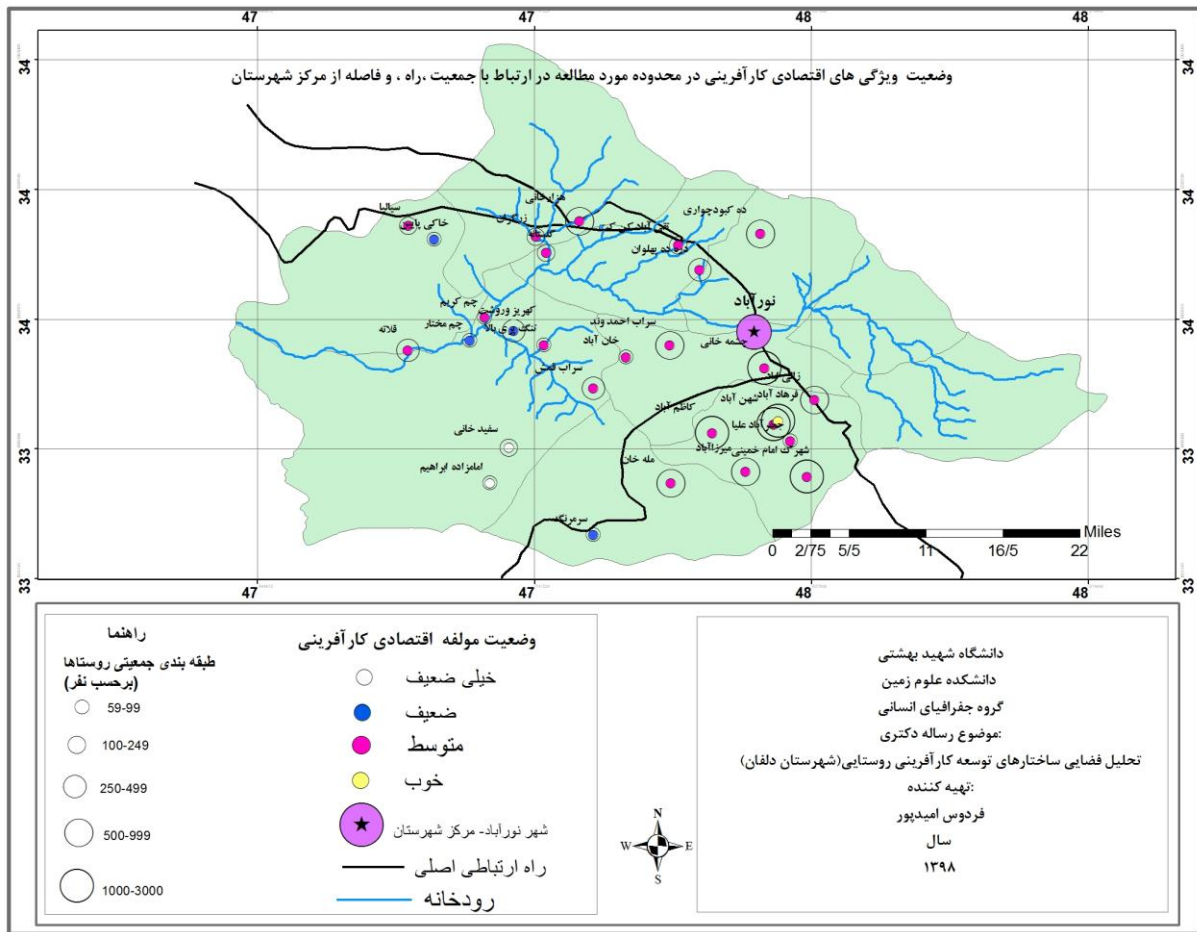
جدول ۴. وضعیت ساختارهای کارآفرینی در محدوده مورد مطالعه

وضعیت ساختارها	خیلی کم یا خیلی ضعیف (۱)	کم یا ضعیف (۲)	متوسط، متوسط (۳)	زیاد یا خوب (۴)	خیلی زیاد یا خیلی خوب (۵)	میانگین هندسی
ویژگی‌های فردی	۱۲/۰۸٪	۱۵/۳۸٪	۲۵/۲۷٪	۲۸/۵۷٪	۱۸/۶۸٪	۳/۰۱
اجتماعی - فرهنگی	۸/۷۹٪	۲۶/۳۷٪	۳۷/۳۶٪	۱۹/۷۸٪	۷/۶۹٪	۲/۷۴
اقتصادی	۲۶/۳۳٪	۳۵/۲۵٪	۲۶/۳۳٪	۸/۳۸٪	۳/۲۳٪	۲/۴
زیرساختی - فضایی	۱۳/۱۸٪	۲۰/۸۷٪	۳۰/۷۶٪	۲۰/۸۷٪	۱۳/۱۸٪	۲/۹۸
میانگین کل	۱۵/۰۹٪	۲۴/۴۶٪	۲۹/۹۳٪	۱۹/۴۰٪	۱۰/۶۹٪	۲/۷۸

توزیع فضایی ساختارها در ناحیه مورد مطالعه

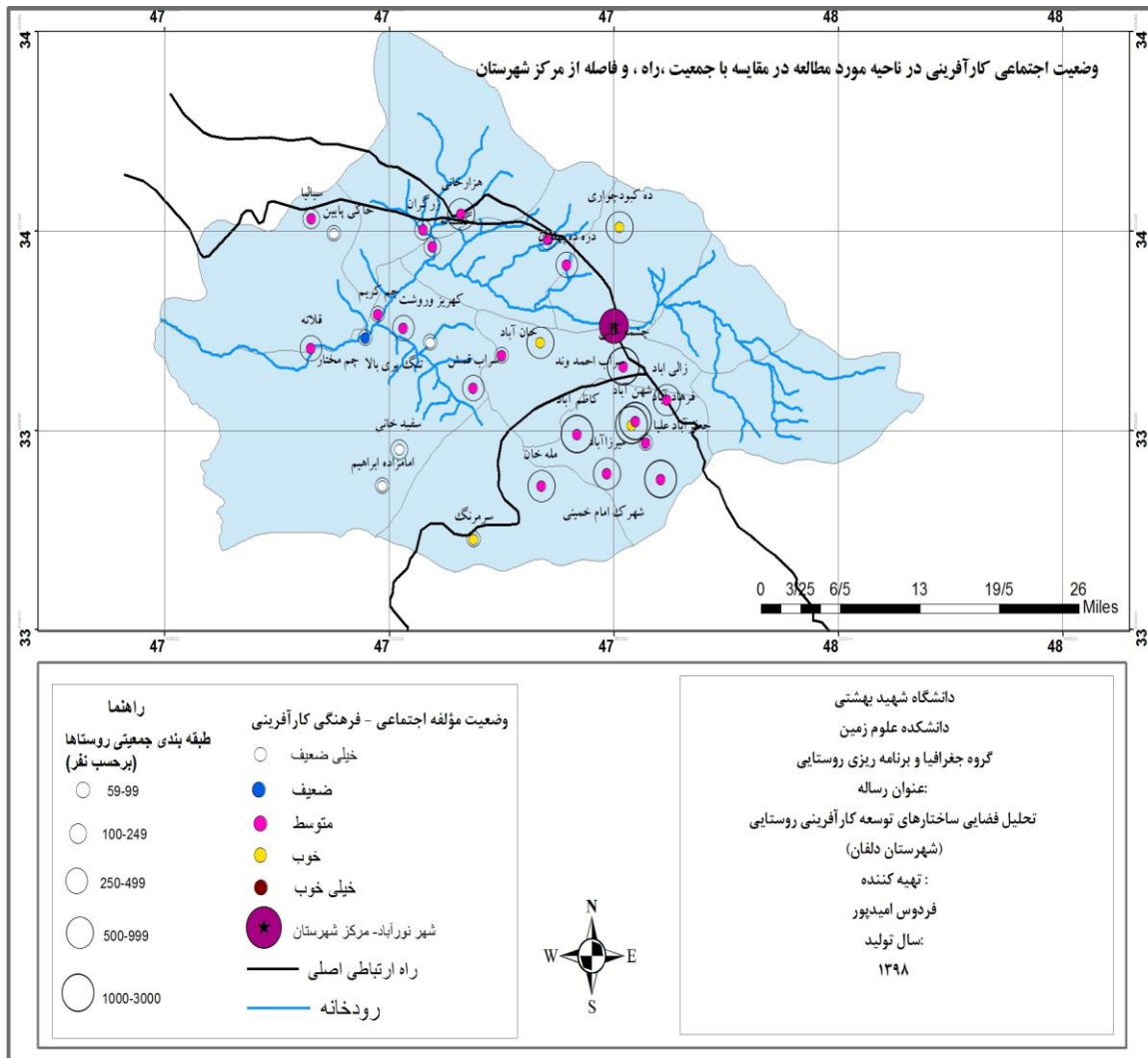
در این قسمت از فرایند پژوهش، داده‌های مستخرج از وضعیت ساختارها با استفاده از نرم‌افزار GIS به صورت نقشه‌های شماره ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ در ارتباط با شاخص‌هایی چون دوری و نزدیکی به مرکز شهرستان و موقعیت قراگیری نسبت به راه‌های ارتباطی اصلی که به استان‌ها یا شهرستان‌های هم‌جوار دسترسی پیدا می‌کنند و همچنین میزان جمعیت آن‌ها با یکدیگر مقایسه شدند که نتایج نشان داد که روستاهای نزدیک به شهر و محور ارتباطی اصلی و همچنین پرجمعیت‌تر از شرایط بالنسبه بهتری به لحاظ ساختارهای توسعه کارآفرینی برخوردارند.

نقشه شماره ۳ وضعیت ویژگی‌های اقتصادی را در پنج طیف لیکرت (خیلی خوب، خوب، متوسط، ضعیف و خیلی ضعیف) در روستاهای مورد مطالعه نشان می‌دهد همان‌طوری که از نقشه هم قابل مشاهده است، شهرستان دلفان و روستاهای مورد مطالعه در شرایط مطلوبی به لحاظ ویژگی‌های اقتصادی کارآفرینی روستایی قرار ندارند و اکثریت روستاها در وضعیت متوسط و پایین‌تر از متوسط هستند تنها روستای با وضعیت خوب، روستای فرهاد آباد است که به نسبت روستاهای دیگر هم از جمعیت بیشتری برخوردار است و هم به لحاظ دسترسی، از نزدیک‌ترین روستاها به شهر نورآباد (مرکز شهرستان) است و در فاصله کمی هم از راه ارتباطی اصلی شهرستان واقع شده است. روستاهای سفیدرنگ که دارای وضعیت خیلی ضعیف اقتصادی هستند از راه ارتباطی اصلی و مرکز شهرستان دور هستند و به لحاظ جمعیتی هم از روستاهای کم جمعیت هستند.

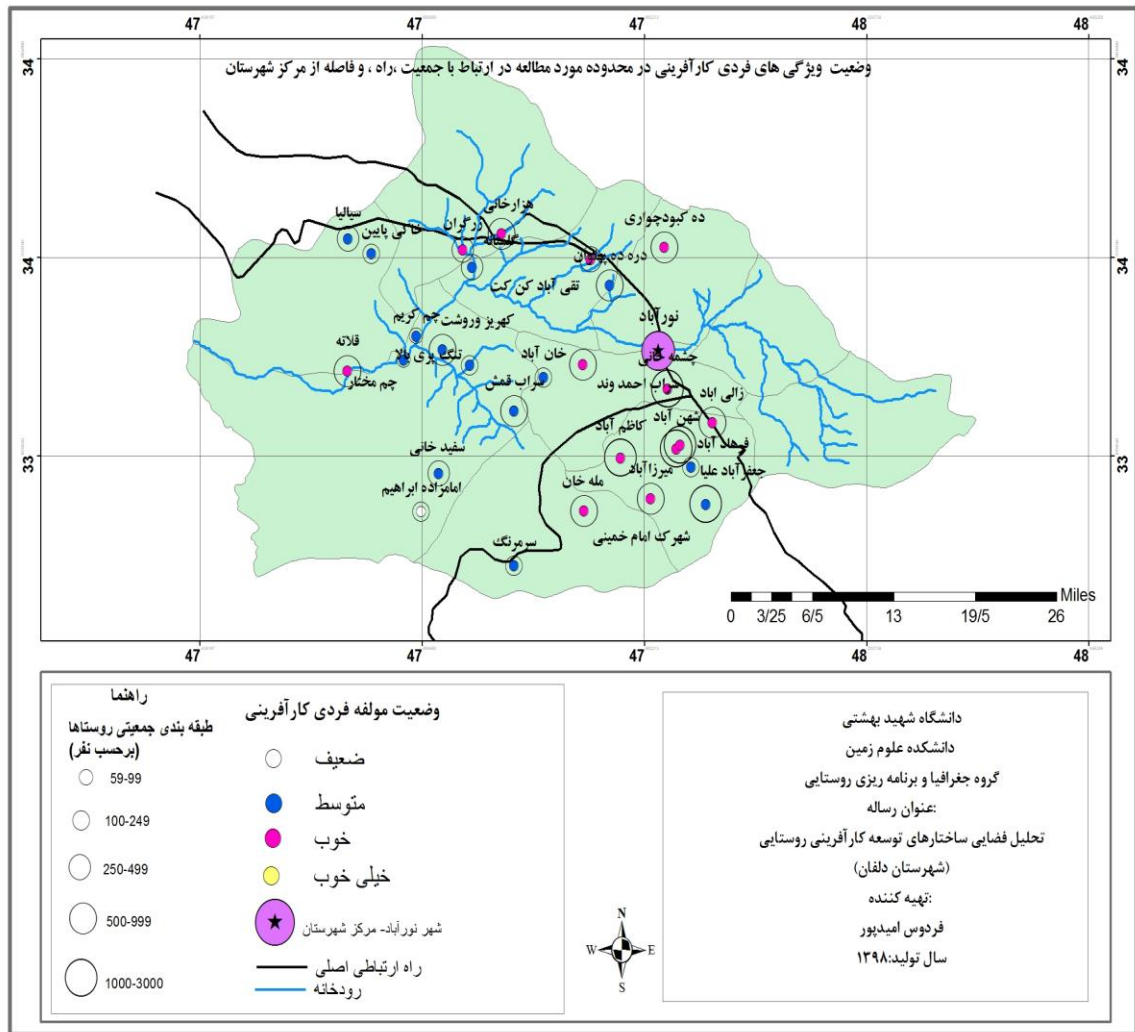
شکل ۳. وضعیت ساختارهای اقتصادی کارآفرینی در ناحیه روستایی شهرستان دلفان

نقشه شماره ۴ نیز وضعیت اجتماعی روستاهای مورد مطالعه را در پنج طیف لیکرت (خیلی خوب، خوب، متوسط، ضعیف و خیلی ضعیف) نشان می‌دهد همان طوری که در نقشه قابل مشاهده است. اکثریت روستاها در وضعیت متوسطی قرار دارند و تنها چند روستا وضعیت به نسبت خوبی دارند این روستاها که روستاهای زردرنگ هستند از جمعیت بیشتری برخوردار هستند اما به لحاظ نزدیکی به مسیر ارتباطی اصلی و مرکز شهرستان در فاصله دوری قرار گرفته‌اند لذا متغیرهای اجتماعی از قبیل اعتماد، سرمایه اجتماعی و ارتباطات مناسب اجتماعی (همیاری، همکاری و مشارکت مردم با یکدیگر) تحت تأثیر راه ارتباطی و نزدیکی به مرکز شهرستان نیستند و چه بسا در رابطه‌ای معکوس با هم قرار داشته باشند.

شکل ۴. وضعیت ساختارهای اجتماعی کارآفرینی در ناحیه روستایی دلفان

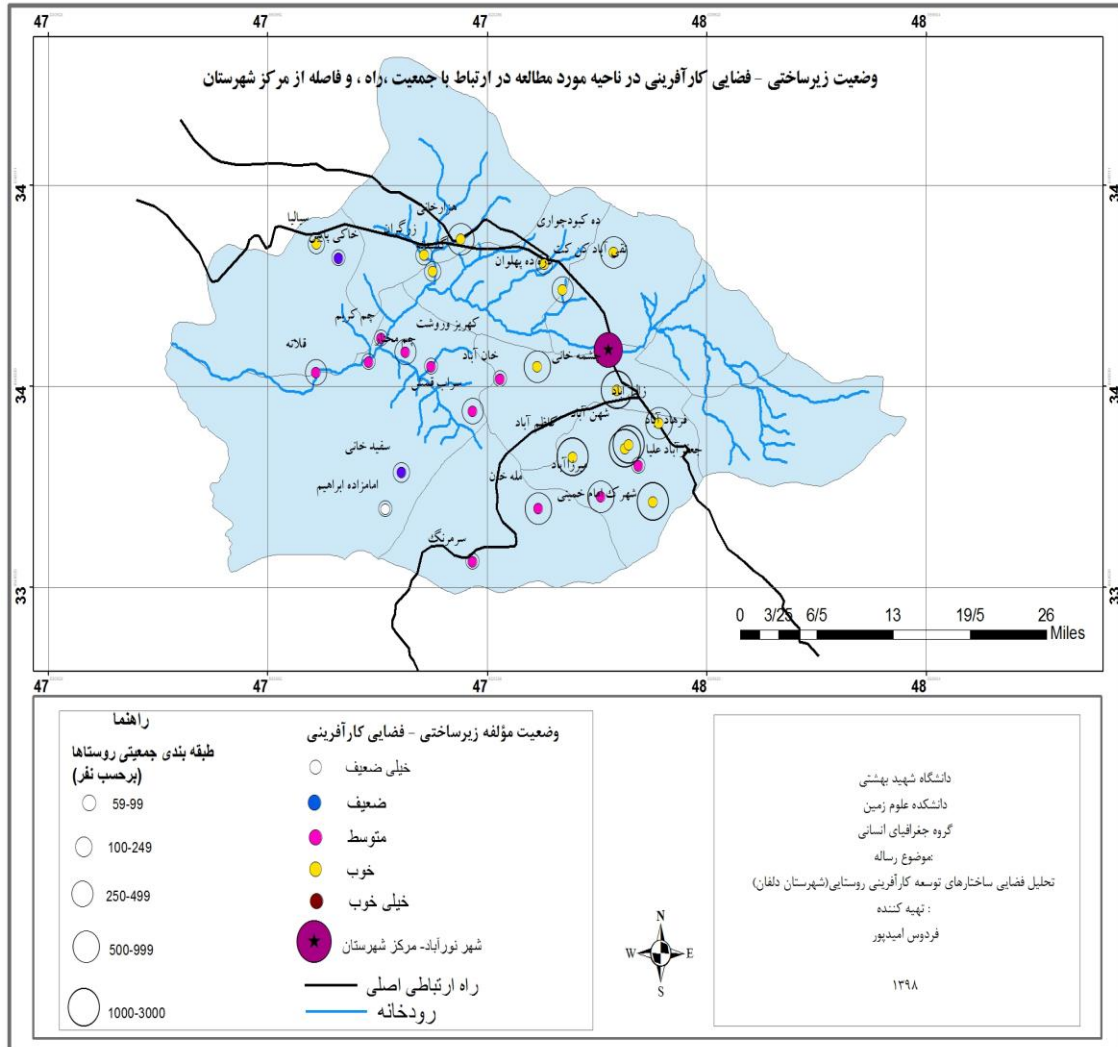
یکی دیگر از ساختارهای مورد مطالعه، مؤلفه‌های فردی کارآفرینی و ویژگی‌های شخصیتی و روان‌شناختی مردم مورد مطالعه هستند. در این ارتباط وضعیت روستاهای مورد مطالعه متوسط و خوب است و به نسبت سایر ساختارها از شرایط بالنسبه مطلوب‌تری برخوردار هستند. ارتباط این مؤلفه با جمعیت گویای این واقعیت است که روستاهای پرجمعیت آمادگی فردی بیشتری برای توسعه کارآفرینی دارند این روستاها که با رنگ صورتی نمایش داده شده‌اند اکثریت در نزدیکی مسیر ارتباطی اصلی قرار دارند و در رفت‌وآمد بیشتری با شهرها هستند و یا به عبارتی دیگر، شرایط مناسب‌تری برای برقراری ارتباط با شهرهای پیرامون خود دارند و روستاهای آبی‌رنگ که وضعیت متوسطی دارند تقریباً از لحاظ دسترسی به راه ارتباطی و مرکز شهرستان دورتر هستند.

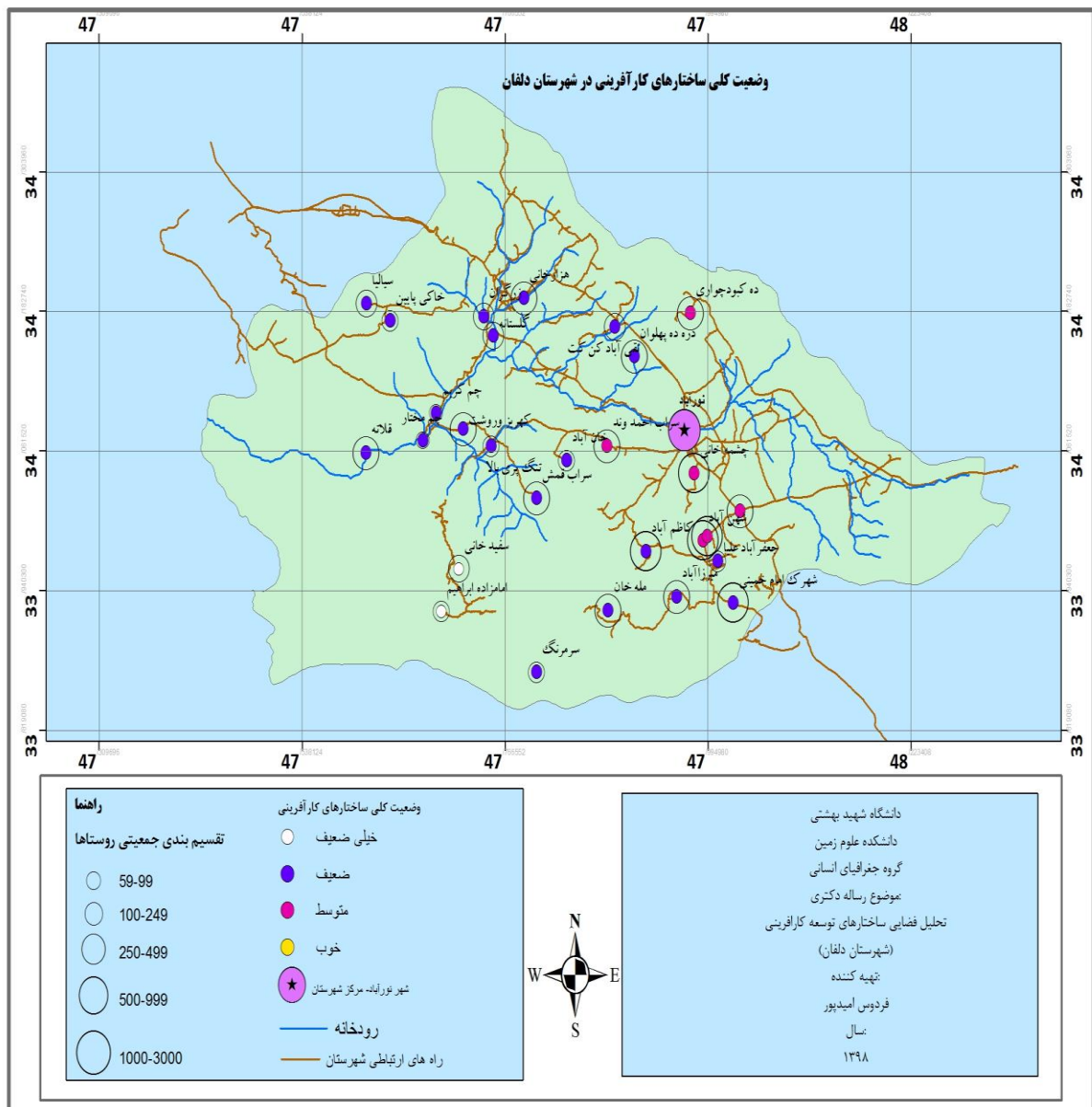
شکل ۵. وضعیت ساختارهای فردی کار آفرینی در ناحیه روستایی دلفان

یکی دیگر از مؤلفه‌های موردنظر پژوهش، ساختار زیرساختی- فضایی است. مناسب نبودن زیرساخت‌ها در شهرستان دلفان تأثیر زیادی بر تمام ابعاد زندگی و بخصوص اقتصاد و کارآفرینی مردم دارد. پراکندگی زیاد و تراکم سکونتگاهی روستایی بسیار بالای این شهرستان یکی از دلایلی است که سبب شده روستاهای این ناحیه به لحاظ خدمات زیربنایی در شرایط نامطلوبی قرار گیرند چراکه نظام ساماندهی خدماتی کشور بر مبنای جمعیت و تعداد خانواراست و این منطقه نیز به دلیل پیشینه عشایری و کوهستانی بودن، تعداد سکونتگاه‌های آن زیاد اما کوچک و کم جمعیت هستند و همین باعث می‌شود که آستانه جمعیتی لازم جهت دریافت بسیاری از خدمات را نداشته باشند بنابراین وضعیت مؤلفه زیرساختی - فضایی به لحاظ متغیر جمعیت، راه ارتباطی و فاصله از مرکز شهرستان نیز بدین شرح است. روستاهای زردرنگ که دارای وضعیت خوب هستند روستاهای نزدیک به محور ارتباطی اصلی هستند و راحت‌تر به امکانات و زیرساخت‌های خدماتی دسترسی پیدا می‌کنند و روستاهای دورافتاده متأسفانه در

دسترسی به زیرساخت‌های مناسب خدماتی - فضایی در محدودیت هستند به‌ویژه اگر به لحاظ جمعیتی نیز جمعیت قابل ملاحظه‌ای نداشته باشند این وضعیت به‌خوبی در نقشه‌ی زیر نیز قابل مشاهده است.

شکل ۶. وضعیت ساختارهای زیرساختی - فضایی در ناحیه روستایی دلفان

شکل ۷. وضعیت کلی ساختارها در ناحیه روستایی دلفان

مکانیزم اثرگذاری ساختارها بر توسعه کارآفرینی در ناحیه دلفان

در این مرحله برای تعیین سهم اثرگذاری متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته از تحلیل رگرسیون چندگانه استفاده شد که نتیجه تحلیل نشان داد که در بین مجموعه عوامل مؤثر در توسعه کارآفرینی - بر اساس مقدار β - مؤلفه فضایی دارای ارتباط مستقیم بوده و بیشترین تأثیر را بر کارآفرینی در ناحیه مورد مطالعه دارد. در کنار این عامل، سایر عوامل هم به علت هم‌بستگی بالایی که باهم دارند از اثرگذاری بالا اما غیرمستقیم برخوردار هستند که نتایج کلی تمام عوامل در شکل شماره ۸ نشان داده شده است و مراحل انجام آن نیز در ذیل تشریح شده است.

جدول ۵. ضرایب بتا به دست آمده از اجرای مدل رگرسیون چند متغیره برای متغیرهای مستقل

سطح معنی‌داری (sig)	T	ضرایب استاندارد نشده		کارآفرینی روستایی (متغیر وابسته)
		ضرایب بتا	خطای استاندارد	
۰/۰۰۰	۵/۴۹۷	-	۰/۳۲۵	۱/۷۸۸
۰/۰۰۰	۱/۳۸۴	۰/۱۰۲	۰/۰۹۸	۰/۱۳۶
۰/۱۶۸	-۰/۱۳۰	-۰/۰۱۰	۰/۱۰۷	-۰/۰۱۴
۰/۸۹۷	۰/۹۸۶	۰/۰۷۸	۰/۰۹۹	۰/۰۹۷
۰/۰۰۱	۳/۲۶۰	۱/۲۴۹	۰/۰۸۰	۰/۲۶۰

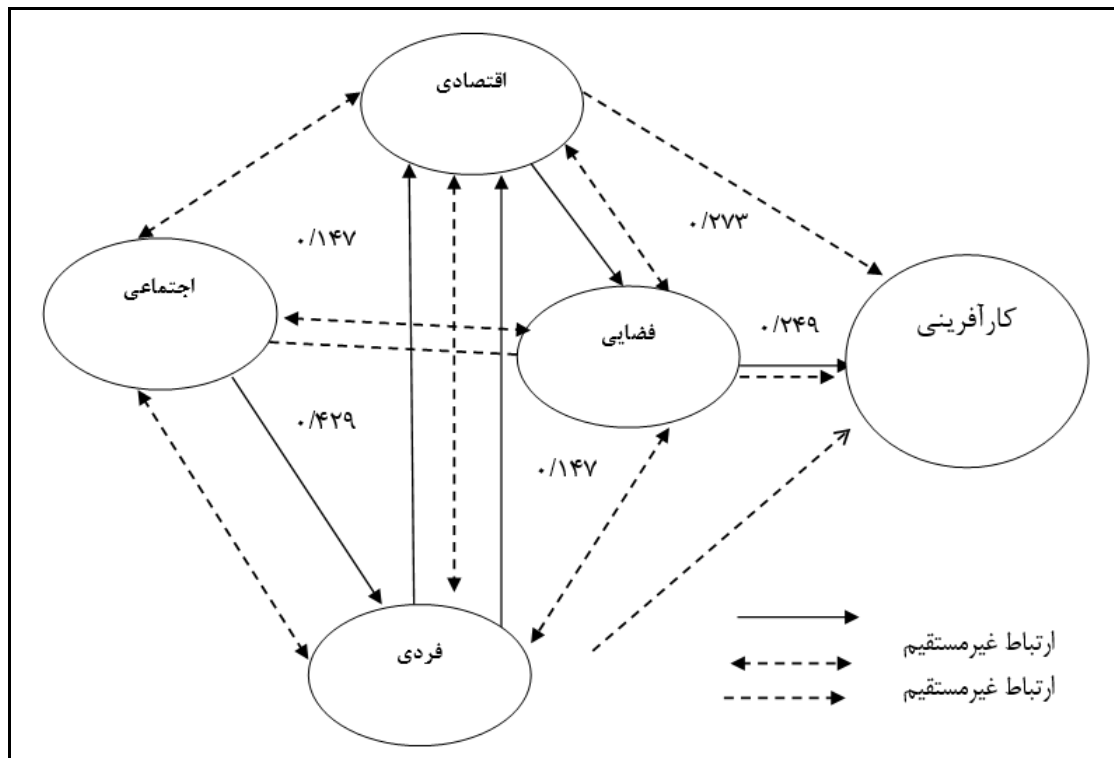
طبق نتایج حاصل از مرحله اول در مرحله دوم ویژگی‌های فضایی به‌عنوان متغیر وابسته وارد تحلیل شد. در این مرحله نیز از آنجایی که ویژگی‌های اجتماعی معنی‌دار شد. (سطح استاندارد = ۰/۰۰۱). این عامل تنها عاملی است که با ضریب ۰/۲۴۳ به‌طور مستقیم بر توسعه فضایی - زیرساختی و به‌طور غیرمستقیم بر توسعه کارآفرینی اثرگذار است.

در مرحله سوم ویژگی‌های اقتصادی با ۰/۲۷۳ درصد تأثیرگذاری مؤلفه بعدی است که دارای ضریب همبستگی بالایی با متغیر فضایی است. بنابراین چه گفته شد سایر مؤلفه‌های پژوهش نیز به همین ترتیب وارد آزمون شدند و میزان تأثیرگذاری آن‌ها بر توسعه کارآفرینی به‌صورت غیرمستقیم به دست آمد که نتایج آن در جدول ذیل قابل مشاهده است.

جدول ۶. محاسبه تأثیر کلی میزان اثرگذاری مؤلفه‌های فضایی، اقتصادی، فردی و اجتماعی بر توسعه کارآفرینی

متغیرها	تأثیر مستقیم	تأثیر غیرمستقیم	تأثیر کل	ضریب همبستگی (پیرسون)	سطح معنی‌داری
فضایی	۰/۲۴۹	-	۰/۲۴۹	۰/۳۱۵	۰/۰۰۰
اقتصادی	-	۰/۰۶۷۹۷۷	۰/۰۶۷۹۷۷	۰/۱۶۵	۰/۰۱۵
فردی	-	۰/۰۰۹۹۹	۰/۰۰۹۹۹	۰/۲۲۱	۰/۰۰۱
اجتماعی	-	۰/۰۰۴۲۸	۰/۰۰۴۲۸	۰/۲۲۶	۰/۰۰۱

در نهایت تحلیل مسیر که در چهار مرحله انجام شد در قالب مدل (شکل شماره ۶) نشان داده شده است. در نمودار نیز علاوه بر نوع رابطه بین متغیرها که مستقیم (با نمایش خطوط پیوسته) و غیرمستقیم با خطوط منقطع ترسیم شده است میزان همبستگی بین مؤلفه‌های پژوهش نیز نشان داده شده است. همان طوری که می‌بینیم از بین مؤلفه‌های پژوهش مؤلفه فضایی ارتباطی مستقیم و سایر مؤلفه‌ها نیز از طریق ارتباط مستقیمی که با دیگر مؤلفه‌ها دارند به‌طور غیرمستقیم در متغیر وابسته (توسعه کارآفرینی) اثرگذار هستند.

شکل ۸. مکانیزم اثرگذاری متغیرهای مستقل و وابسته پژوهش

(۵) نتیجه‌گیری

نتایج حاصل از تحلیل یافته‌ها نشان می‌دهد که وضعیت ساختارهای توسعه‌دهنده کارآفرینی روستایی در منطقه مورد مطالعه مناسب نیست و از ۴ مؤلفه مورد بررسی تنها یکی از آن‌ها در وضعیت متوسطی قرار دارد و بقیه در شرایط مورد قبولی نیستند و لذا توسعه کارآفرینی هم بالطبع وجود ندارد. ارتباط مستقیم تنها مؤلفه فضایی با توسعه کارآفرینی در منطقه علاوه بر اینکه گویای این واقعیت است که بخش فضایی- زیرساختی به لحاظ ساختاری اساسی‌تر است بلکه این بخش می‌تواند سایر بخش‌ها و ساختارها را نیز تحت‌الشعاع خود قرار دهد و به عبارتی دیگر می‌تواند ریشه مشکلات و نارسایی‌های توسعه کارآفرینی در این منطقه محسوب گردد. غیرمستقیم بودن رابطه دیگر مؤلفه‌های اجتماعی، اقتصادی، فردی با توسعه کارآفرینی نیز به معنای بی‌اهمیت بودن آن‌ها نیست بلکه همبستگی بالای دیگر مؤلفه‌ها با مؤلفه زیرساختی - فضایی گویای این نتیجه است که با بهبود وضعیت فضایی - زیرساختی می‌توان سایر عوامل را نیز بهبود و شکوفا ساخت و از این طریق شرایط را برای گسترش کارآفرینی در این ناحیه تسهیل نمود. در همین ارتباط پژوهش‌هایی دیگری نیز با نتایج مشابه یا متفاوت صورت گرفته‌اند که حاکی از توجه به ساختارها در تسهیل توسعه کارآفرینی روستایی هستند از جمله:

- قدیری معصوم و همکاران در سال ۱۳۹۶ به نتیجه‌ای مشابه با پژوهش حاضر، عوامل زیرساختی در مناطق روستایی شهرستان خوی را به‌عنوان زیربنایی‌ترین عنصر در مدل توسعه کارآفرینی آن‌ها شناسایی شد.

- ولایی و همکاران سال ۱۳۹۴ پژوهشی را انجام داده‌اند که در آن به نتایجی متفاوت دست یافته‌اند و عامل زیرساختی به‌عنوان کم‌تأثیرترین و عوامل اقتصادی و فردی بالاترین تأثیر را از بین عوامل هشت‌گانه موردنظر آن‌ها در دهستان مرحمت‌آباد شمالی از شهرستان میان‌دوآب داشته است.

- صادقلو و همکاران سال ۱۳۹۶ در پژوهشی در همین راستا به اثرگذاری مستقیم و بسیار بالای تمام ابعاد فردی، محیطی، اجتماعی - فرهنگی و نهادی و زیرساختی در ایجاد و توسعه ظرفیت‌های کارآفرینی در دهستان بیزسکی شهرستان چناران می‌رسند.

- فراهانی و همکاران در سال ۱۳۹۳ نیز به نتایجی مشابه پژوهش حاضر در شهرستان آبدانان دست می‌یابند و در پژوهش آن‌ها نیز عامل زیرساختی و اجتماعی اثرگذارترین عامل به نسبت دیگر عامل‌ها شناخته می‌شود.

بنابراین هر ناحیه دارای ویژگی‌های محلی منحصر به فردی است که برای توسعه کارآفرینی بایستی مقتضیات مکانی - زمانی آن ناحیه را شناخت و موردبررسی قرارداد زیرا ایجاد محیطی که کارآفرینی را تشویق کند ساختارهای خاصی را طلب می‌کند که اگر سیاست‌ها و برنامه‌ریزی‌های کارآفرینی بی‌توجه به این ساختارها طراحی شود با شکست مواجه می‌گردد.

۶ منابع

- احمدی، سنور، حسین کوهستانی، حسین یادآور، حسین شعبانعلی فمی، (۱۳۹۸)، **فرا تحلیل عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی زنان روستایی**، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال هشتم، شماره اول صص ۳۸ - ۲۱
- اکبرپور، محمد، (۱۳۹۵)، **نقش و عملکرد توانمندسازی روستاییان در کارآفرینی روستایی (بخش مرکزی شهرستان هشتروند)**، فصلنامه جغرافیا و پایداری محیط، دوره ۶، شماره ۱، صص ۵۱-۶۶
- امید، نبی، اسفندیار محمدی، یاسان اله پور اشرف، کرم خلیلی (۱۳۹۷)، **تحلیل عوامل مؤثر بر ایجاد و توسعه شرکت‌های کوچک و متوسط کارآفرینی در نواحی روستایی استان ایلام**، اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال هفتم، شماره سوم، صص ۱۶۴ - ۱۴۵
- دیوسالار، اسداله، محمدرضا نقوی، (۱۳۹۱)، **بررسی عوامل مؤثر در موفقیت کارآفرینان روستایی از بعد اجتماعی: دهستان میانکاله شهرستان بهشهر**، فصلنامه آمایش جغرافیایی فضا، سال دوم، شماره ۴، صص ۹۳ - ۷۵
- رحمانی فضلی، عبدالرضا، فرهاد عزیزپور، مریم شامانیان، (۱۳۹۸)، **تحلیل ظرفیت‌های توسعه کارآفرینی در ناحیه روستایی دامغان**، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال هشتم، شماره دوم، صص ۱۵۶ - ۱۳۳
- سجاسی قیداری، حمدالله، مجتبی پالوج، عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری، طاهره صادقلو، (۱۳۹۰)، **ارائه راهبردهای توسعه کارآفرینی کشاورزی در مناطق روستایی با استفاده از روش‌های تحلیل چند متغیره Mcdm و Swot**، فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال ۱۹، شماره ۷۴، صص ۱۸۰ - ۱۵۰
- صادقلو، طاهره، وکیل حیدری ساریان، سمیه قلی‌زاده، (۱۳۹۶)، **ارزیابی ظرفیت‌های توسعه کارآفرینی در نواحی روستایی**، فصلنامه جغرافیا و توسعه، دوره ۱۵، شماره ۴۹، صص ۵۸ - ۳۷
- صفری علی اکبری، مسعود، حجت‌اله صادقی، (۱۳۹۶)، **تحلیل عوامل زمینه ساز ایجاد و رشد کارآفرینی روستایی، مورد: بخش دهدز در شهرستان ایذه**، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال ششم، شماره ۲۰، صص ۱۱۸ - ۹۷

- طوسی، رمضان، علیرضا جمشیدی، احمد تقدسی، (۱۳۹۳)، کارآفرینی روستایی و تعیین عوامل مؤثر بر آن: شهرستان مینودشت، فصلنامه پژوهش های برنامه ریزی روستایی، سال ۳، شماره ۸، صص ۱۱ - ۱
- عبدالله زاده غلامحسین، پیمان کلاگر، محمدرضا محبوبی، احمد عابدی سروستانی، (۱۳۹۳)، ملزومات راه اندازی کسب و کار در نواحی روستایی استان گلستان و تأثیر آموزش های فنی و حرفه ای بر آن ها، فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی روستایی، سال سوم، شماره ششم، صص ۱۱۶ - ۱۰۳
- عبدالله زاده، غلامحسین، افشین جزینی، محمد شریف زاده، (۱۳۹۳)، عوامل مؤثر بر عملیاتی شدن ایده های کسب و کار: کارآموزان پایگاه های آموزش روستایی استان اصفهان، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال سوم، شماره ۳، صص ۱۲۹ - ۱۱۱
- فراهانی، حسین، زکیه رسولی نیا، زهرا اصدقی سراسکانرود، (۱۳۹۳)، عوامل اثرگذار بر رشد کارآفرینی در نواحی روستایی: دهستان جابرائصار در شهرستان آبدانان، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال سوم، شماره ۳، صص ۱-۱۶
- فرجی سبکبار، حسنعلی، سید علی بدری، حمدالله سجاسی قیداری، طاهره صادقلو، خواجه عسگرعلی شهدادی، (۱۳۹۰)، اولویت بندی توسعه کارآفرینی در مناطق روستایی با استفاده از تکنیک پرومتی: دهستان حومه بخش مرکزی شهرستان خدابنده استان زنجان، فصلنامه پژوهش های جغرافیای انسانی، دوره ۴۳، شماره ۷۵، صص ۶۸ - ۵۳
- قدیری معصوم، مجتبی، علی غلامی، فاطمه محمدزاده لاریجانی، حجت رضایی، (۱۳۹۶)، الگوی توسعه کارآفرینی در مناطق روستایی شهرستان خوی با رویکرد الگوسازی ساختاری تفسیری، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال ششم، شماره ۳، صص ۱۶۴ - ۱۳۹
- قدیری معصوم، مجتبی، محمدحجی پور، هادی قراگوزلو، محمد رمضان جورنبدیان، (۱۳۹۵)، تحلیل نقش سرمایه اجتماعی در ریسک پذیری و کارآفرینی جوانان روستایی، فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی روستایی، سال ۵، شماره ۴، صص ۳۱ - ۱۷
- قمبرعلی، رضوان، حسین آگهی، امیرحسین علی بیگی، کیومرث زرافشانی، (۱۳۹۳)، راهبرد اکوسیستم کارآفرینی: پارادایم جدید توسعه کارآفرینی، فصلنامه کارآفرینی در کشاورزی، دوره ۱، شماره ۳، صص ۳۸ - ۲۱
- مطیعی لنگرودی، حسن، مجتبی قدیری معصوم، فضیله دادورخان، جهانگیر یداللهی فارس، زهرا ترکشون، (۱۳۹۱)، تبیین عوامل مؤثر بر توانمندسازی روستاییان در توسعه ی کارآفرینی: بخش های زند و سامن شهرستان ملایر، فصلنامه پژوهش های جغرافیای انسانی، دوره ۴۴، شماره ی ۸۰، صص ۱۳۸ - ۱۱۹
- مظهری، رضا، محسن محمدی خیاره، مسعود خیراندیش، معصومه جهانبخش رستمی، (۱۳۹۶)، اولویت بندی عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی کشاورزی در توسعه روستایی: دهستان کوهستان شهر رستمکلا، فصلنامه راهبردهای کارآفرینی در کشاورزی، سال چهارم، شماره ۷، صص ۳۸ - ۳۰
- مقیمی، سید محمد، (۱۳۸۳)، کارآفرینی و عوامل محیطی مؤثر بر آن، فصلنامه فرهنگ مدیریت، سال دوم، شماره پنجم، صص ۱۰۷-۷۷
- ناصری منش، علی، بیژن رحمانی، رحمت اله منشی زاده، (۱۳۹۶)، ارزیابی نقش عوامل کشاورزی و اقتصادی در توسعه کارآفرینی روستایی: روستاهای شهرستان اردبیل، فصلنامه نگرش های نو در جغرافیای انسانی، سال نهم، شماره سوم، صص ۱۹۶ - ۱۸۱
- هاشمی، سید سعید، سید حسن مطیعی لنگرودی، مجتبی قدیری معصوم، محمدرضا رضوانی، سید محمد مقیمی، (۱۳۹۰)، تبیین نقش دهیاری ها و شوراهای اسلامی در توسعه کارآفرینی روستایی: بهاباد استان یزد، فصلنامه پژوهش های روستایی، سال دوم، شماره یکم، صص ۱۱۴ - ۹۳
- ولایی، محمد، عبدالله عبدالهی، رضا منافی آذر، نوید صفری، (۱۳۹۴)، تحلیل عوامل مؤثر بر توسعه پایدار روستایی با تأکید بر کارآفرینی: دهستان مرحمت آباد شمالی - شهرستان میاندوآب، فصلنامه برنامه ریزی منطقه ای، سال پنجم، شماره ۱۹، صص ۱۶۲ - ۱۴۹

- یاسوری، مجید، (۱۳۹۴)، مقدمه ای بر اقتصاد روستایی، چاپ اول، انتشارات دانشگاه گیلان

- Afrin sharmina, Nazrul Islam, uddin Ahmed, 2010, **Microcredit and rural women entrepreneurship development in Bangladesh: a multivariate model**, Journal of business and management. VOL. 16, NO.1, pp 9- 36
- Eunsuk Hong. In Hyeock Lee.Laixiang Sun. Richard H arrison, 2015, **Entrepreneurship across time and space: empirical evidence from Korea**, springer, 44, pp705 – 719. DOI 10.1007/s11187-014-9613
- Faraha Nawaz , ۲۰۰۹, **Critical Factors of Women Entrepreneurship Development In Rural Bangladesh**, Department of Public Administration, Rajshahi university.
- Gartner, W.B , 1988, **Who is entrepreneur? Is the wrong question**. American Journal of Small Business: VOL.32, NO(2), pp.352-385
- Prescott C.Ensign and Steve Farlow, 2016, **Serial entrepreneurs in the Waterloo ecosystem**, Journal of innovation and entrepreneurship, Springer open, DOI, 10.1186/s13731-016-0051-y
- Shane, S.& Venkataraman, S, (2000). **The promise of entrepreneurship as a field of research**. Academy of Management review, VOL.25, NO (1), pp 217-22.
- Swamy Tribhuvananda H.V.& R. L. **Nandeshwar. Entrepreneurship Development in Rural Communities**, Review of Management, VOL.1, NO 2, pp 34 – 42